

PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.

Katedra anglistiky a amerikanistiky

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

Věcný text v české a anglosaské kultuře

Informative texts in Czech and Anglo-American culture

Klíčová slova: stylistika, věcný text, lexiko-gramatická struktura, členění textu, angličtina a čeština

Anotace: Článek srovnává strukturu anglických a českých věcných textů. Při tvorbě textů se uplatňují rozdílné stylistické konvence, dané jazykovými, ale i kulturně historickými faktory. Český věcný styl se v mnoha ohledech podobá stylu jazyků střední a východní Evropy, včetně němčiny.

Anglofonní autoři se snaží podávat myšlenky snadno pochopitelnou formou. Věnují velkou pozornost logickému členění textu, v němž hierarchii oddílů naznačují grafickými signály, používají jednodušší lexikální a gramatické vazby a častěji opakují stejné výrazy. Anglické věcné texty mají lineárnější strukturu než texty české. Anglofonní autoři usilují o to, aby čtenář text pochopil, aniž by musel vynaložit velké úsilí. Anglické texty se orientují především na čtenáře.

Čeští autoři naproti tomu používají složitější gramatické struktury a v souladu s požadavkem českých stylistických norem se vyhýbají opakování slov užitím synonym. České odborné texty mají díky volbě lexikálních a gramatických prostředků intelektuálnější charakter než texty anglické, ale jsou často méně logicky strukturovány. Autoři se soustředí na podání určitého jevu v celé jeho složitosti. Česky psané texty jsou orientovány především na téma.

Annotation: The paper outlines the main structural differences between informative texts written in English and in Czech, and the different approaches to teaching writing in Anglo-American and Czech cultures. The different conventions in the two languages have linguistic, as well as historical and cultural roots. Czech academic style shares many features with the writing styles of other languages in Central and Eastern Europe.

Anglophone authors tend to present their ideas in a clear and easily comprehensible way: they organize their texts carefully, indicating text-organization by transparent graphical signals, and apply simpler lexical and grammatical patterns, including repetition. Academic

texts written in English have a more linear structure than texts written in Czech. The main concern of successful Anglophone authors is to make the reader understand the message without too much struggle, and to avoid reader frustration. Texts written in English are primarily oriented towards the reader.

Czech authors, by contrast, tend to use more complex grammatical structures, and to avoid the repetition of words by an extensive use of synonyms, which is one of the requirements of the Czech academic style. Czech texts are often less logically divided into sections than texts written in English. The main focus of most Czech authors is to the topic in all its complexity. Texts written in Czech are generally more intellectual than texts written in English; they are primarily oriented towards the topic.

Věcný text v české a anglosaské kultuře

Cílem věcného textu je informovat, případně přesvědčit čtenáře o určité skutečnosti. Srovnáme-li anglické a české věcné texty, ať jsou to texty publicistické, administrativní nebo odborné, nacházíme mnohé rozdíly v jejich struktuře a celkovém zaměření. Výstavba věcného textu se řídí stylistickými normami, které se jednak vyvíjejí v čase, jednak závisejí na kulturním prostředí. Jedním z faktorů, které ovlivňují utváření a upevňování norem písemného stylu, je přístup vzdělávacích institucí k výuce psaní.

V anglosaském prostředí se tradičně považuje tvorba smysluplných, koherentních a stylisticky vyvážených textů za jednu ze základních dovedností vzdělaného člověka a psaní se systematicky rozvíjí na všech stupních vzdělání. I na většině univerzit je do studijního programu – obvykle jako povinný kurz – zahrnuto tzv. akademické psaní. Schopnost psát věcné texty se rozvíjí jak na humanitních, tak na přírodovědných a technických oborech.

V prostředí českém se tradičně klade důraz na výuku pravopisu a gramatiky spisovného jazyka. Většina Čechů se domnívá, že kdo si osvojí spisovnou flexi, vyjmenovaná slova a pravidlo o opsání s- a z- na začátku slov, je automaticky schopen i kvalitního písemného projevu. Na základních a středních školách se v minulosti výuka psaní obvykle omezovala na několik hodin „slohu“ a zadání tří až čtyř slohových cvičení za rok. I na vysokých školách se vždy kladl důraz spíše na osvojení si velkého množství faktických znalostí z určitého oboru, než na rozvíjení schopnosti o určitém tématu tvořivě psát nebo mluvit. To platilo zejména o oborech technických a přírodovědných, ale do značné míry i o oborech humanitních. Pokud se situace v poslední době mění, děje se to jen velmi pozvolna.

Stylistické rozdíly mezi anglickým a českým textem však nejsou dány pouze rozdílnou mírou pozornosti, která se v jednotlivých kulturních prostředích věnuje výuce psaní – mají

také hlubší kulturně historické kořeny (viz Čmejková a kol. 1999). Český text se v mnoha ohledech podobá textu německému, protože díky velmi úzkému kontaktu německé a české kultury čeština v minulosti přebírala německé vzory. Český styl ovlivnila i kultura ruská a sovětská. Ve svém příspěvku se pokusím nastínit některé hlavní rozdíly ve výstavbě anglických a českých věcných textů, zejména textů odborného stylu. Budu se opírat jednak o vlastní zkušenosti s četbou odborné literatury a studentských esejů, jednak příručky psaní akademických textů, zejména o publikace, jejichž autory jsou Axelrod a kol. (1991), Laaken a kol. (2001), Fowler a kol. (2001), Čmejková a kol. (1999) a Šesták (2000). Zaměřím se na obsahové a formální členění textu, jeho lexikální a gramatickou strukturu, prezentaci autorovy osobnosti a na celkovou orientaci textu. Níže popsané rozdíly vyjadřují ovšem pouze hlavní tendence při psaní věcných textů, kterým zdaleka nepodléhají všichni autoři píšící v daném jazyce.

Obsahové členění textu

Anglický věcný text sestává z úvodu, stati a závěru. Články přírodovědného a technického zaměření povinně obsahují abstrakt, umístěný před začátek vlastního textu. Příručky akademického psaní zdůrazňují, že každý akademický text musí obsahovat explicitní a jednoznačně formulovanou tezi, která ohlašuje autorovo téma, hledisko, ze kterého o něm bude autor pojednávat, a někdy i naznačuje závěr, ke kterému autor směřuje. Součástí výuky akademického psaní v anglosaských zemích je nácvik správné formulace teze. Úvod a závěr textu smí obsahovat pouze informace obecného charakteru, stať naopak informace specifické, avšak pouze takové, které přímo směřují k obhájení deklarované teze. Velký důraz se přitom klade na logickou výstavbu textu a jednoznačnost významu.

Podobně jako texty anglické, i české texty pochopitelně sestávají z úvodu, stati a závěru, ale hranice mezi jednotlivými částmi nelze vždy zcela jednoznačně určit. Stať může obsahovat nový úvod k nějakému vedlejšímu tématu, které nebylo v hlavním úvodu ohlášeno. Je obtížnější lokalizovat hlavní tezi. Český autor se mnohdy brání tomu, vytyčit si na začátku textu pevný cíl, ke kterému hodlá směřovat. Čtenář je tolerantnější k různým odbočkám od hlavního proudu myšlenek, k nepřesným formulacím i k případným nedostatkům v logické výstavbě textu.

V britských a amerických školách se věnuje velká pozornost také struktuře odstavců. Studenti se učí vytvářet několik strukturních typů odstavců. Nejčastěji je na začátku jedna nebo dvě věty, které uvádějí téma odstavce (*topic sentence*). Zbytek odstavce toto téma

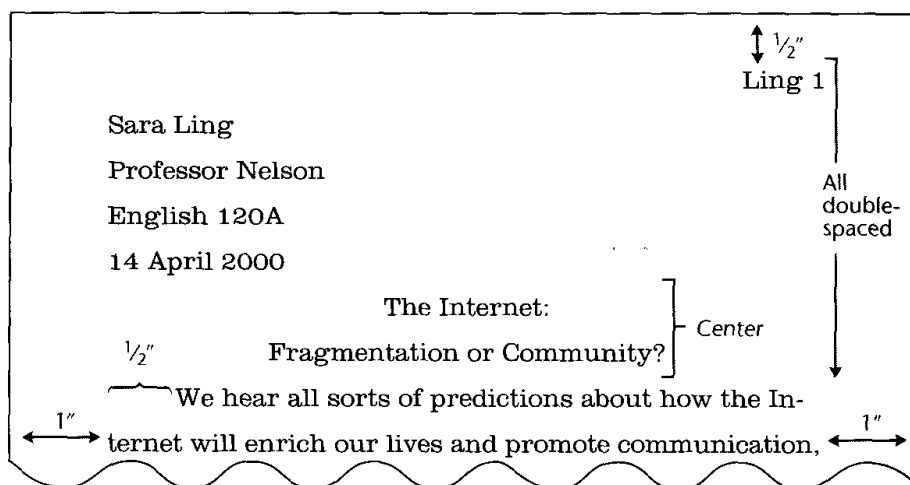
rozdává – uvádí argumenty nebo příklady. Někdy je odstavec uzavřen větou, která obsah odstavce shrne nebo zobecní.

Tento typ odstavce je samozřejmě běžný i v češtině. Některé české příručky věnují struktuře odstavce i celé výstavbě textu více pozornosti (např. Mathesius 1942, Daneš 1994 nebo Čmejrková a kol. 1999), a popisují další typy odstavců, ale při výuce a často ani v redaktorské praxi se na strukturu odstavce, stejně jako na strukturu celého textu, neuplatňují tak přísné normy.

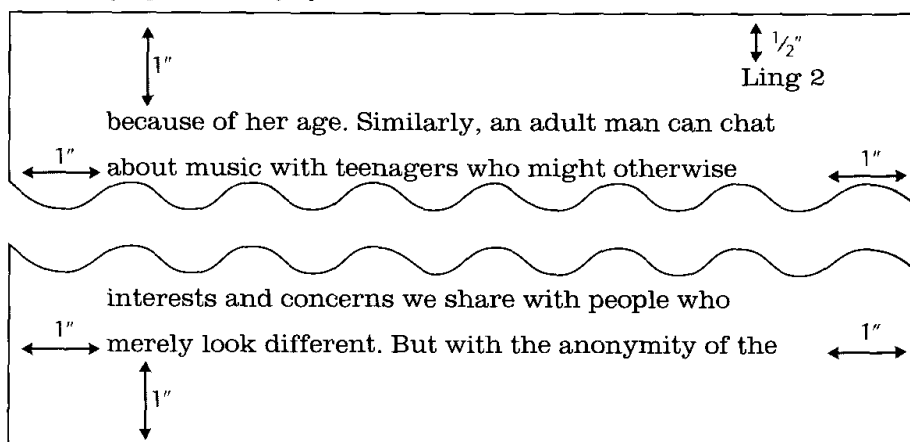
Formální členění textu

V anglosaských zemích se klade důraz nejen na logické obsahové členění textu, ale také na jeho celkový vzhled a na soulad mezi formou a obsahem. Požadavky na formu jsou obvykle velmi exaktně formulovány nejen v redakční praxi, ale i při výuce psaní. Při zadávání eseje učitel psaní stanoví minimální a maximální délku textu určením rozsahu počtu slov, který student musí dodržet, jinak je v hodnocení penalizován nebo musí esej přepracovat. Příručky akademického psaní určují, jaké procento z celkové délky textu má zaujímat úvod, hlavní část textu a závěr (obvykle 5-15 %, 70-80 %, a 5-15 %). Americké příručky používané v univerzitních kurzech akademického psaní dokonce přesně předepisují velikost fontu, vzhled hlavičky a nadpisu eseje, jejich přesné umístění, rozměr okrajů v celém textu i rozměr řádkování, případně odsazení mezi odstavci. Ukázkou takové předepsané grafické úpravy eseje je obrázek č. 1, převzatý z americké příručky akademického psaní.

First page of paper with no title page

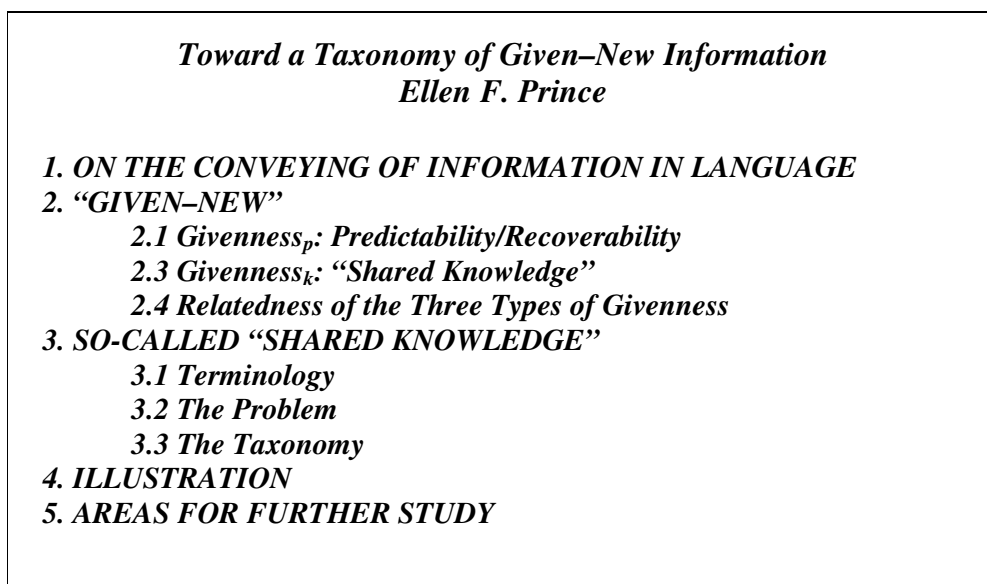
A later page of the paper

Obrázek č. 1 – Grafická úprava eseje, kterou předepisuje americká příručka (Fowler a kol., 2001, str. 216)

V angloamerických publikacích je patrná snaha o signalizaci obsahové struktury rozsáhlejších článků nebo monografií pomocí logického formálního členění textu. Všeobecně rozšířené je systematické použití názvů jednotlivých kapitol a podkapitol (oddílů a pododdílů) a jejich hierarchické číslování. Ukázkou takového členění je obrázek č. 2.

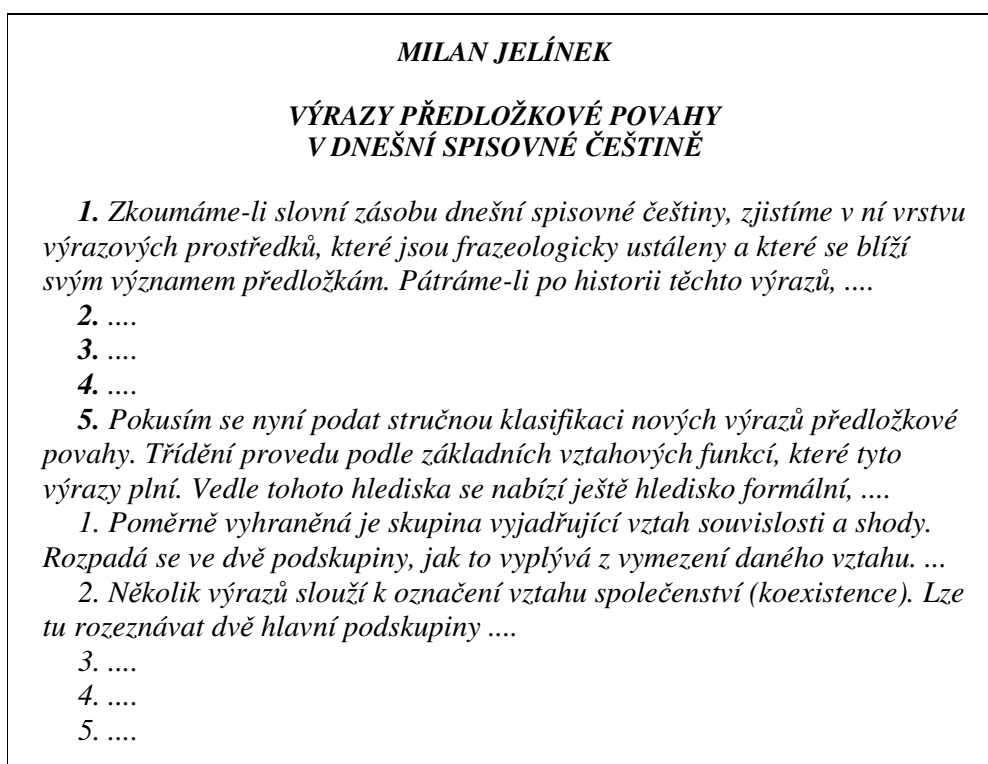
Obrázek č. 2 – Hierarchické číslování kapitol a podkapitol v článku Princeové (1981)

Ve srovnání s anglickým textem mívá obvykle český text volnější strukturu nejen obsahovou, ale i formálně grafickou. Požadovaná délka textu se obvykle udává spíše počtem

stran než počtem slov, což dává autorovi větší volnost. Požadavky na celkový vzhled odevzdávaného textu, alespoň na úrovni vzdělávacích institucí, jsou rovněž mnohem méně přesně formulovány. Kratší slohové útvary jsou často členěny pouze do odstavců; delší práce sice sestávají z kapitol a podkapitol, ale toto členění je méně systematické. V mnohých textech není jasně graficky naznačeno, které nadpisy uvádějí hlavní kapitoly a které označují podkapitoly. U publikovaných prací ovšem do struktury textu zasahuje redaktor, a v poslední době dochází u vědeckých publikací v přírodovědných i humanitních oborech – snad pod vlivem západních vzorů – k posunu směrem k logičtějšimu uspořádání textu a větší přehlednosti publikace. Ukázkami méně systematického, staršího členění českého odborného textu, které ovšem mnozí autoři stále používají, je obrázek č. 3.

Obrázek č. 3 – Členění textu pomocí tučných a netučných čísel v článku M. Jelínka (1964)

Lexikální a gramatická struktura textu

Anglický věcný text má výrazně lineární gramatickou strukturu (viz Urbanová a Oakland 2002, str. 34) a ve srovnání s českým se jeví jako strohý a poněkud příliš přímočarý.

Anglosaští autoři podřizují výběr syntaktických i lexikálních prostředků snaze o co nejjasnější prezentaci svých myšlenek. Volí proto relativně jednoduché syntaktické struktury a nebrání se opakování lexikálních jednotek, které čtenáři usnadňuje pochopení sledu a logiky myšlenek. Český pisatel, veden konvencemi české stylistiky, naopak usiluje o syntaktickou i lexikální bohatost. Používá složitá souvětí, aby postihнул co nejvíce detailů, a hledá synonyma, aby nemusel opakovat stejné výrazy. Přílišná syntaktická a lexikální variabilita zejména v textech nezkušených autorů však může zpomalit čtenářovo pochopení významu.

Osobnost autora – jeho identita a sebevědomí

Anglické odborné texty obvykle působí na českého čtenáře příliš sebevědomým dojmem. Angloameričtí autoři skrývají svou identitu použitím neosobních vazeb (*It has been observed that ...*) méně často než autoři čeští (*Je známo, že ...*), a naopak častěji, zejména při popisu použitých metod výzkumu nebo svých záměrů a závěrů, používají zájmeno první osoby jednotného čísla (*I would like to illustrate that ...*). Používají asertivní formulace jak v textu samotném (*The analysis indicates that ..., The results of my analysis corroborate the hypothesis ...*), tak v názvech prací, které nejčastěji přímo pojmenovávají dané téma (*Modal particles in German, Rainforest animals*).

V českém odborném stylu se naopak projevuje tendence k potlačení autorovy osobnosti. Místo první osoby jednotného čísla český autor – i když je jediným autorem dané práce – často používá první osobu čísla množného (*V této kapitole se pokusíme nastínit ..., Měření jsme prováděli v podmínkách ...*). Použití tzv. autorského plurálu je běžné také v textech německých, slovenských, polských a ruských (viz Stašková 2004 a Čmejrková a kol. 1999: 47-48), zatímco v angličtině je nepřijatelné. První osoba množného čísla se v anglických textech používá jen tehdy, má-li text více autorů, nebo okrajově ve funkci tzv. plurálu inkluzivního (*How can we interpret the noise source?*), hojně používaného v češtině (*Věnujme se nyní ..., Tyto jevy označujeme jako ...*). Nižší stupeň asertivity českých textů úzce souvisí také s jejich modalizovaností (viz Čmejrková a kol. 1999: 28-29; *Tento jev by snad bylo možno interpretovat jako ..., Zdá se, že ..., Z těchto poznatků můžeme vyvodit závěr...*). Autorskou skromnost vyjadřují i mnohé tituly odborných prací (*Několik poznámek o užití modálních částic v němčině, K problematice fauny deštného pralesa*), jimiž autor naznačuje, že jeho práce je jen drobným příspěvkem k poznání nějakého složitého jevu. Podobné tituly jsou běžné nejen v dalších slovanských jazycích, ale i v němčině, a jejich použití zřejmě souvisí s úzkými kontakty slovanské a germánské kultury.

Celková orientace textu

Při psaní věcných textů anglosaští autoři v první řadě usilují o to, aby čtenář jejich myšlenky správně pochopil a aby ho toto pochopení stálo co nejmenší úsilí. Tomuto záměru podřizují celou výstavbu textu. Mnozí autoři – snad na úkor zdobnosti jazyka – posilují logickou strukturu a hladký tok myšlenek. Pro lepší orientaci čtenáře vkládají do textu určité grafické prvky, které čtenáři naznačí hierarchii a vzájemné vztahy popisovaných jevů. Věcné texty anglosaských autorů jsou tedy primárně orientovány na **čtenáře** (viz Čmejková a kol. 1999: 25-30).

Naproti tomu čeští autoři se zaměřují na podání určitého problému v co největší šíři a v celé jeho složitosti. České texty mají obvykle méně lineární gramatickou a sémantickou strukturu a projevuje se v nich tendence k použití složitějších souvětí, postihujících co nejvíce podrobností, a ke zdobnosti, do jisté míry diktované českou stylistickou normou. Autor věnuje méně pozornosti logickému uspořádání textu a méně si připouští odpovědnost za čtenářovo pochopení textu. Věcné texty českých autorů jsou orientovány především na **téma**.

Použitá literatura

- Axelrod, Rise B., and Charles R. Cooper (1991). *The St. Martin's Guide to Writing*. 3rd ed. New York: St. Martin's Press.
- Čmejková, S, F. Daneš, and J. Světlá (1999). *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda.
- Daneš, F. (1994). Odstavec jako centrální jednotka tematicko-kompoziční výstavby textu. SaS 55, volume 1, pp. 1-16. Praha.
- Fowler, H. Ramsey, and Jane E. Aaron (2001). *The Little, Brown handbook*. 8th ed. Addison-Wesley Educational Publishers Inc.
- Jelínek, M. (1964). Výrazy předložkové povahy v dnešní spisovné češtině. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské Univerzity [Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis brunensis]*, volume A 12, pp. 117-130. Brno.
- Laaken M. van der, Landkamp R.E. and Smith M.S. (2001). *Writing better English*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Mathesius, V. (1942). Řeč a sloh. In Havránek, B. and J. Mukařovský (eds.), *Čtení o jazyce a poezii*, pp. 13-102. Praha: Družstevní práce.

- Prince, E.F. (1981). Toward a Taxonomy of Given–New Information. In Peter Cole (ed.): *Radical Pragmatics*, pp. 223–255. New York/London: Academic Press.
- Štašková, J. (2004). Options of Identity: authorial presence in research article abstracts. Conference paper presented at the *Conference organized on the occasion of the 80th Anniversary of the opening of British and American Studies at the Faculty of Arts, Comenius University Bratislava*. Budmerice, 20-22 October 2004.
- Šesták, Z. (2000). *Jak psát a přednášet o vědě*. Praha: Academia.
- Urbanová L. and A. Aukland 2002. *Úvod do anglické stylistiky*. Brno: Barrister a Principal.